

**PROIECTE ECLEZIASTICE – PROIECTE NAȚIONALE.
UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND RELAȚIILE ROMÂNILOR CU
SFÂNTUL SCAUN ÎN SECOLELE XIX-XX***

ION CÂRJA

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

În evoluția istorică a celor două milenii de creștinism, Sfântul Scaun a reprezentat pentru români o referință cu semnificații și valențe multiple, din rândul cărora nu lipsește dimensiunea politico-diplomatică devenită mai prezentă și mai evidentă în timpurile moderne. Preocuparea elitelor politice românești de a conferi un caracter sistematic și instituționalizat acestor raporturi se derulează concomitent cu apariția statului național român modern și cu nevoia de recunoaștere și de afirmare a acestuia pe plan internațional. În această ordine de idei, în mod evident, încheierea de către Regatul României Mari a Concordatului cu Sfântul Scaun, la data de 10 mai 1927, a reprezentat culminația unor evoluții precedate de o lungă perioadă de gestație și de apropiere dintre Statul român și centrul Bisericii Catolice. Astfel am ajuns în anul care a trecut, 2017, la aniversarea unei vârste venerabile, 90 de ani de la realizarea unui acord internațional, unic în felul său pentru acea vreme cel puțin, încheierea unui Concordat între Biserica catolică și o țară majoritar ortodoxă. Faptul ne prilejuiește câteva reflecții și constatări.

O privire retrospectivă asupra relațiilor dintre români respectiv statalitatea românească în devenire, și papalitate, pe parcursul secolului al XIX-lea și la începutul celui următor, lasă să se întrevadă viziuni, strategii, proiecte, care cu trecerea timpului devin tot mai sistematice și vor căpăta o expresie instituționalizată. Este evident, astfel, faptul că avem de-a face în primul rând cu inițiative și proiecte care s-au concretizat în mod efectiv, după cum avem o a doua categorie de proiecte, promovate de ambele părți, rămase în stadiul elaborării ideatice, fără să ajungă vreodată să se întruchipeze în realitate. Sunt planuri elaborate la întâlnirea structurilor catolice cu spațiul și cu societatea românească, deosebit de interesante din perspectiva unei istorii rămase „în proiect”, care arată gradul de interferență al unui spațiu de limbă latină și de credință prevalent răsăriteană cu această instituție venerabilă a Apusului catolic care este Scaunul apostolic roman.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul veacului următor este o perioadă de mari transformări la nivel european, evoluții și prefaceri care se

*Acest text a fost trimis spre publicare în limba italiană, în volumul *In memoriam Prof. Ștefan Delureanu*, coordonat de doamna dr. Raluca Tomi (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, București) (în curs de apariție).

repercutează și asupra raporturilor Stat-Biserică precum și în zona relațiilor dintre religie și societate. Epoca prilejuiește experiențe diverse celor două părți asupra cărora reflectăm, astfel Sfântul Scaun se confruntă cu „criza modernistă”¹, în timp ce românii cunosc în desfășurarea a trei sferturi de veac Unirea Principatelor, Independența de stat și, la finele Marelui Război, definitivarea statului național în granițele etnice ale poporului român. Pe fondul industrializării și al extinderii procesului de urbanizare, societatea europeană cunoaște transformări masive care au reconfigurat-o sub aspect cultural și spiritual, în sensul îndepărtării mai întâi a elitelor și apoi a maselor de referințele religioase. Roma reacționează în fața acestor evoluții corozive la adresa valorilor creștine, condamnând toate aceste influențe și inovații care țineau în ultimă instanță de cultura și de spiritul modern, mai întâi prin enciclica *Quanta cura*, la care atașează un „Syllabuserrorum” (1864), precum și sub forma primei hotărâri cu valoare dogmatică luată la conciliul Vatican I, constituția *Dei Filius* (1870). A doua jumătate a secolului al XIX-lea este, așadar, una a defensivei, a „luptei antimoderniste” a Bisericii Catolice și pe fondul acestei evoluții se produce o accentuare a „importanței centrului” în guvernarea Bisericii apusene. În această ordine de idei se înregistrează ultramontanismul ca ideologie care supradimensionează importanța papalității în conducerea Bisericii, iar primatul și infailibilitatea papei sunt proclamate ca dogmă la conciliul Vatican I (constituția *Pastor Aeternus*)².

Perioada pe care o avem în vedere este, de asemenea, una în care Roma avansează o nouă perspectivă de abordare a relațiilor cu Orientul creștin. Începutul este făcut de Pius al IX-lea prin scrisoarea *In suprema Petri Apostoli sede* (6 ianuarie 1848), document de referință prin care Sfântul Scaun reia politica de apropiere față de ortodocși, care sunt invitați cu această ocazie să revină la comuniunea cu Scaunul apostolic roman. Același Pius al IX-lea prin scrisoarea apostolică *Arcano Divinae Providentiae* (1868), îi invită pe episcopii orientali separați să profite de ocazia deschiderii lucrărilor conciliului Vatican I pentru a se reîntoarce la comuniunea cu Biserica Romei. Chiar marcate de unele prejudecăți, de necunoașterea istoriei și a tradițiilor creștinismului răsăritean, inițiativele lui Pius al IX-lea au meritul de a fi formulat la Roma imperativul apropierii, a străngerii legăturilor cu Orientul creștin. Următorul pontif, Leon al XIII-lea, a dus mai departe politica de apropiere față de creștinătatea orientală și a ajuns să dezvolte o veritabilă eclesiologie unionistă. Prin enciclica *Grande Munus* (30 septembrie 1880), este relansat la scara întregii Biserici Catolice cultul sfinților slavi Chiril și Metodie, care semnifică în termeni de politică

¹ Pe această temă a se vedea: Rémond 1998; Boudon, Caron, Yon 2001; Beentjes 2009.

² Despre conciliul Vatican I și importanța sa în istoria Bisericii Catolice, a se vedea: Aubert 1952; Aubert 1964; Martina 1990; Alberigo 1994, p. 339-359; Chiron 1995, p. 111-232.

ecleziastică încercarea de contracarare a propagandei ruse printre slavii din Balcani și combaterea aserțiunii potrivit căreia identitatea slavă și catolicismul ar fi incompatibile. În anul 1894, Leon XIII a promulgat alte două documente de referință pentru politica sa orientală: scrisoarea apostolică *Praeclara gratulationis* (20 iunie 1894), considerată a fi unul din cele mai valoroase documente din întreaga sa perioadă de păstorire, în care creștinii răsăriteni sunt invitați pe un ton conciliant la refacerea unității cu Biserica Catolică, iar al doilea document se numește *Orientalium dignitas* (30 noiembrie 1894), primul act decisiv din istoria Bisericii împotriva politicii latinizante, care a însemnat o veritabilă ruptură cu trecutul. Opera prounionistă a acestui papă a fost, prin anvergura ei, fără precedent în istoria raporturilor dintre Orient și Occident, precedând și anticipând spiritul și lucrarea conciliului Vatican II³.

Jumătatea de secol care a urmat revoluției pașoptiste este, astfel, o perioadă dificilă și complicată sub raportul relaționării Bisericii Catolice cu societatea, cu valorile modernității și nu în ultimul rând, cu Statele, și deopotrivă un timp al încercărilor de apropiere de creștinătatea orientală, care au generat dincolo de gesturi și proiecte unioniste punctuale și contextuale, un orizont constant de interes și preocupare pentru Orientul creștin, pe care Roma îl va menține pe termen lung. Aceasta este componenta ecleziastică și spirituală a contextului european în care o națiune tânără situată între Carpați, Dunăre și Marea Neagră, națiunea română, se maturiza sub raport identitar și al acțiunii politice și reușea să construiască statul național, sub forma „Micii Uniri” de la 1859, consolidat prin obținerea independenței depline la 1877-1878. Proiectele și strategiile promovate de Sfântul Scaun în Europa centrală și de est și în mod particular în teritoriile locuite de români se intersectează cu proiectele ecleziastice și cu acțiunea politico-națională a acestora din urmă. Diplomația Sfântului Scaun trebuia să țină seama de o Românie ortodoxă, aceea a Principatelor Unite, aflată însă sub suzeranitate otomană până la războiul de independență, și de românii greco-catolici care, de partea cealaltă a Carpaților, trăiau alături de românii ortodocși din Regatul Ungariei, confrății lor de aceeași limbă și cultură - o situație delicată care a necesitat din partea papalității o abordare atentă, cu multă precauție⁴.

Ridicarea Bisericii Greco-Catolice din Transilvania la statutul canonic de mitropolie și înființarea a două episcopii noi, la Gherla și la Lugoj, în anul 1853⁵, a constituit un prim proiect prin care Sfântul Scaun redimensiona viața religioasă a românilor uniți din Imperiul Habsburgic (mai târziu monarhie austro-ungară), cu consecințe pe termen lung care vor depăși zona strict

³ Despre politica papalității față de Orientul creștin în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, vezi: Tamborra 1972, p. 179-193; Patelos 1981, p. 1-77; Esposito 1961; Zanna 2003.

⁴ Snagov 1989, p. 37.

⁵ Bârlea 1987; Sima 2003; Bonda 2008.

ecleziastică. Reorganizând Biserica Română Unită în forma Provinciei mitropolitane de Alba Iulia și Făgăraș, Sfântul Scaun a oferit românilor din Imperiul dunărean nu numai o Biserică *sui iuris*, pe deplin autonomă așadar, scoasă de sub ascultarea oricărei ierarhii străine (Arhiepiscopia maghiară de rit latin de la Esztergom), și supusă direct Sfântului Scaun, ci și un cadru de desfășurare a vieții bisericești cu impact stimulativ pe linia vieții naționale românești care va anticipa, totodată, unele evoluții de mai târziu. Granița de vest a Provinciei bisericești greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș a fost granița de vest a României, recunoscută 57 de ani mai târziu prin tratatul de pace de la Trianon și reconfirmată prin tratatul de pace de la Paris, în anul 1947. Restaurarea mitropoliilor, greco-catolică (1853) și ortodoxă (1864), a însemnat triumful principiului național în organizarea celor două Biserici și emanciparea lor de sub jurisdicția unor ierarhii străine, consacrand existența lor de sine stătătoare ca Biserici naționale românești⁶.

A doua jumătate a veacului al XIX-lea a fost de altfel o perioadă în care relațiile românilor și a României ca stat înființat la 1859 sub forma Principatelor Unite, cu Sfântul Scaun au cunoscut o dinamică ascendentă, marcată de eforturi de apropiere, de încredere și încercări de colaborare sistematică⁷. În eforturile sale de a construi un stat, România spera să găsească în Sfântul Scaun un partener, care prin prestigiul, audiența și autoritatea morală pe care o deținea să-i poată oferi sprijin în atingerea unor obiective politice majore, să-i deschidă căi de acces în mediile internaționale și în zona relațiilor ecumenice bazate pe respectarea libertății religioase, în același context în care Biserica Ortodoxă Română dorea să profite de o conjunctură favorabilă pentru a obține autocefalia⁸. Astfel, în primele decenii care au urmat după Unirea Principatelor, pe agenda raporturilor dintre partea română și papalitate se înregistrează două obiective importante: reglementarea relațiilor bilaterale prin încheierea unui Concordat și constituirea unei ierarhii catolice locale. Primele tratative care vizau încheierea unui concordat datează din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Guvernul român al acelei perioade a purtat negocieri, începute în vara anului 1860, prin intermediul reprezentantului său la Constantinopol, Costache Negri, acesta fiind acreditat să negocieze cu ambasadorul francez pe lângă Sublima Poartă contacte diplomatice, „pentru a putea încheia un Concordat cu Sfântul Scaun, asemănător celui care a fost încheiat cu Franța, fapt pentru care guvernul român se va grăbi

⁶ Herban 2002, p. 34

⁷ Ion Dumitriu-Snagov a propus o periodizare a relațiilor românești cu Sfântul Scaun după cum urmează: 1850-1866 - o primă etapă de tatonări, în care dorința reciprocă de colaborare devine evidentă; 1866-1914 - o a doua etapă, a unei atitudini de bunăvoință reciproc controlată; 1914-1930 - a treia etapă, materializată în termenii dreptului internațional prin încheierea Concordatului (1927). Vezi Snagov 1989, p. 3.

⁸ Herban 2002, p. 36.

să trimită imediat la Roma pe însărcinatul său pentru tratative directe”. Oficial, agenția diplomatică a României la Roma s-a deschis în 1873, în timpul guvernului Lascăr Catargiu, urmând ca ulterior, în anul 1880, să fie ridicată la rang de legație. Proiectul de Concordat, demarat de principele Cuza în anul 1860, n-a putut să fie finalizat din cauza conjuncturilor politice nefavorabile, în primul rând din cauza suzeranității otomane, dar și ca urmare a opoziției ierarhiei ortodoxe. Demersurile începute din inițiativa directă a lui Alexandru Ioan Cuza au continuat mai târziu, prin ministrul plenipotențiar al României la Viena, Ioan Bălăceanu, și prin episcopul catolic Ignațiu Paoli, la București și Roma. Condițiile nu erau însă favorabile, în epocă, încheierii unui concordat, întrevăzându-se însă și din partea română și din cea vaticană drept un obiectiv mai ușor de atins constituirea unei ierarhii ecleziastice proprii pe teritoriul României⁹.

După semnarea tratatului de pace de la Berlin, în anul 1878, are loc o activă corespondență diplomatică între România și Vatican, în vederea creării noilor structuri catolice în România. Între primele demersuri în acest sens, menționăm inițiativa ministrului român de externe Mihail Kogălniceanu, care făcea cunoscută Sfântului Scaun, în data de 8 august 1878, prin intermediul msgr. Paoli, hotărârea oficială, luată în numele guvernului, de a începe tratativele în vederea reglementării situației Bisericii Catolice din Romania. Dorința guvernului român era să se ajungă la crearea unei ierarhii catolice în țară, formată dintr-un arhiepiscop la București și doi sufragani, la Iași și la Galați¹⁰. Pe data de 5 februarie 1881, guvernul de la București a elaborat primul proiect de tratat între România și Sfântul Scaun, care conține toate elementele privind organizarea ierarhiei catolice în România. Potrivit celor afirmate în literatura subiectului, acest proiect de tratat constituie baza formală a tratatelor pentru concordatul ce va fi încheiat abia în anul 1927 și ratificat apoi în 1929¹¹.

În anul 1883 se finalizează tratativele desfășurate în vederea organizării unei ierarhii catolice de rang episcopal în România, unde au funcționat până atunci Vicariatul Apostolic al Valahiei, cu sediul la București, păstorit de un episcop cu titlul „de Nicopole ad Istrum” și respectiv un Vicariat Apostolic al Moldovei cu sediul la Iași, păstorit de un episcop „in partibus”. În 27 aprilie 1883, la Roma, a fost făcută publică scrisoarea apostolică *Praecipuum munus* a papei Leon al XIII-lea, prin care se întemeia Arhiepiscopia romano-catolică de București, iar în anul următor la data de 27 iunie 1884, prin scrisoarea apostolică *Ad futuram rei memoriam*, a fost creată Dieceza romano-catolică de Iași. Faptul reprezintă concretizarea unui proiect mai amplu negociat timp de peste două

⁹ *Ibidem*, p. 36, 38.

¹⁰ Snagov 1989, p. 90.

¹¹ Herban 2002, p. 37.

decenii de guvernul român, de constituire a unei ierarhii catolice pentru întreg teritoriul național. Prin înființarea Arhiepiscopiei Catolice de rit latin la București și a Episcopiei Catolice de la Iași, comunitățile catolice din România au fost scoase de sub jurisdicția Nunțiatunii apostolice din Viena și puse sub aceea a Congregației de Propaganda Fide de la Roma. De remarcat faptul că toate aceste structuri catolice ridicate de Sfântul Scaun printre români în a doua jumătate a veacului al XIX-lea: Provincia mitropolitană greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș, împreună cu Arhiepiscopia de București și cu Dieceza de Iași au fost puse sub jurisdicția directă a Sfântului Scaun. Cele două jurisdicții catolice, pentru românii uniți din Monarhia habsburgică/ austro-ungară și respectiv pentru catolicii de rit latin din Vechiul Regat al României au făcut ca întregul teritoriu național românesc să-și găsească o expresie de drept internațional și să anticipeze unirea întregului bloc etnic românesc în cadrul acelorași frontiere politice, în anul 1918, urmată de recunoașterea acestui fapt cu ocazia tratatelor de pace de la Paris, 1919-1920¹².

Prezența în fruntea statului român a unui principe catolic, Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, rege al României independente începând din 1881, a fost un aspect care a captat suplimentar atenția Sfântului Scaun. Un punct nevralgic al acestei probleme era articolul 82 al Constituției românești din anul 1866, pe care Carol I a depus jurământ de credință, articol care-l obliga pe suveran să-și crească moștenitorii în religia ortodoxă, confesiunea majoritară printre români. În Europa răsăriteană cazul românesc n-a fost unul singular, se știe că și alte țări, ca Grecia și Bulgaria erau conduse de regi de credință catolică, ai căror copii au fost botezați în religia ortodoxă. „Religia Casei regale” de la București a prilejuit frecvent dezbateri și luări de atitudine la Vatican, iar în special în anumite momente au îngrijorat suplimentar Curia romană, așa cum au fost: căsătoria în anul 1869 a tânărului principe Carol cu o principesă protestantă Elisabeta de Wied, botezul fiicei lui Carol I, Maria, în 1871, în ritul ortodox, căsătoria în anul 1893 a principelui moștenitor Ferdinand cu Maria de Edinburgh, de confesiune anglicană. Episodul acesta din urmă a generat o criză în relațiile papalității cu Casa regală de la București, Sfântul Scaun dovedindu-se inflexibil în abordarea problemei și excomunicându-i atât pe regele Carol I cât și pe principele Ferdinand. Pentru a nu agita opinia publică din România, faptul a fost ținut sub tăcere, iar după Primul Război Mondial într-un climat politic radical schimbat Sfântul Scaun a acceptat cererea de reconciliere a regelui Ferdinand¹³. Acest capitol, delicat și dificil al relațiilor Sfântului Scaun cu România demonstrează cât de importantă a fost, în plină modernitate, religia ca

¹² *Ibidem*, p. 38.

¹³ A se vedea mai pe larg la Sima 2016, p. 189-201.

factor dător de identitate și generator de loialitate, garant al unei anumite atitudini și orientări în plan politic.

Istoria relațiilor românilor cu Sfântul Scaun în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în perioada premergătoare Primului Război Mondial înfățișează, alături de proiecte instituționale care s-au concretizat și care s-au dovedit a fi durabile în timp - constituirea unor ierahii și a unor structuri catolice organizate, atât de rit latin cât și de rit bizantin - o serie de inițiative și planuri rămase „în proiect”, deosebit de interesante pentru istoria ecleziastică. Este vorba de gânduri, aspirații, planuri viziunare, care nu s-au concretizat în practică, dar care denotă existența unei conștiințe misionare și prozelitare la nivelul elitelor Bisericii Greco-Catolice românești, proiecte care au sensibilizat la timpul respectiv atenția și au pus în mișcare demersul diplomatic al Sfântului Scaun. După organizarea Bisericii Române Unite sub formă de provincie mitropolitană (1853), clerul superior greco-catolic a formulat planuri de mai mare anvergură, care gravitau, în esență, în jurul a două idei centrale: constituirea unei structuri instituționale superioare celei mitropolitane (patriarhia) și extinderea unirii religioase printre românii „greco-orientali” din Transilvania și din celelalte provincii românești. Cele două proiecte sunt formulate convergent, corelativ, în sensul în care o structură ecleziastică de nivel mai înalt se justifică prin nevoia „lățirii Sfintei Uniri” la scara întregii națiuni române. La acestea se mai adaugă, în anii 70 ai veacului al XIX-lea, proiectul de numire, în cele din urmă neconcretizată, a mitropolitului de la Blaj Ioan Vancea în rang de cardinal, un proiect derulat în contextul raporturilor dintre autoritățile austro-ungare și Curia romană¹⁴.

Participarea episcopatului român greco-catolic la conciliul ecumenic Vatican I reprezintă, de asemenea, un moment special din istoria relațiilor Bisericii Române Unite cu Sfântul Scaun în secolul al XIX-lea. Mitropolitul Ioan Vancea împreună cu sufragantul său de la Oradea, Iosif Papp-Szilágyi, au luat parte la cea mai importantă reuniune la vârf a Bisericii Catolice din perioada modernă și și-au adus contribuția la dezbaterile conciliare prezentând fiecare câte patru intervenții în ședințele adunării (congregațiile generale), alături de observații adresate în scris cu referire la unele proiecte aflate în dezbateri. Arhierii români au încercat de asemenea, cu această ocazie, să facă mai bine cunoscută identitatea Bisericii Greco-Catolice românești, prezentând unor organisme conciliare, unor personalități și însuși papei materiale pe această temă¹⁵. Extinderea unirii religioase printre români a fost una din temele abordate în aceste materiale, demersul arhierilor români în această ordine de idei fiind în consonanță cu noul curs al politicii Sfântului Scaun față de Orientul creștin.

¹⁴ Pe această temă vezi: Cârja 2011, p. 92-110; Cârja 2017, p. 33-46.

¹⁵ Bocșan, Cârja 2001, p. 149-226.

Trebuie menționat în acest sens memoriul înaintat papei de mitropolitul Vancea în 4 mai 1870, document care reprezintă expresia cea mai clară a proiectului românesc de unire ecleziastică. Mitropolitul a dorit să profite de ocazia conciliului pentru a obține din partea Suveranului Pontif însuși mandatul și acreditarea oficială a Sfântului Scaun pentru promovarea sistematică, pe noi baze instituționale, a unirii românilor cu Roma. Intitulat semnificativ *Memorandum prin care sunt propuse Sfântului Scaun, cu plecăriune și omagiu, demersurile și maniera de primire a Națiunii Române în Sfânta Unire a credinței*, acest document avansează argumente de ordin istoric și geopolitic și solicită Sfântului Scaun să se angajeze cu convingere în efortul de convertire a întregii națiuni române la catolicism precum și a altor popoare vecine. Mitropolitul român propune în acest scop două mijloace, două „remedii spirituale majore”: ridicarea scaunului arhiepiscopal și mitropolitan de Alba Iulia și Făgăraș „la un nou rang și la o mai mare jurisdicție ecleziastică” și respectiv constituirea unei misiuni la Vidin, în imediata vecinătate sudică a Dunării, unde exista deja, în acel moment, o disponibilitate verificată de convertire a comunităților românești din zonă la unirea cu Roma. De aici, precizează memoriul citat, proiectul unionist s-ar putea extinde în regiunile vecine locuite de români, aflate sub suzeranitatea Imperiului Otoman. Prin acest document suntem în fața unuia dintre cele mai îndrăznețe și mai originale proiecte ecleziastice din Biserica Greco-Catolică românească. Prin memorandumul înaintat papei, proiectul românesc de uniune a întregii națiuni cu Roma venea în întâmpinarea planurilor Sfântului Scaun de fortificare instituțională a uniților și de relansare a unirii în Europa central-sud-estică și în Orientul apropiat. Unirea cu Roma a tuturor românilor și ridicarea mitropoliei Blajului la rang de patriarhie, constituie expresia unei strategii ecleziastice viziunare pe care Vancea a argumentat-o pornind de la necesitatea convertirii românilor la catolicism, văzută ca un corolar al apartenenței acestora la familia popoarelor neolatine. Acest proiect unionist avansat de Vancea conține și alte semnificații, pe lângă cele enunțate expresis verbis în conținutul său. Adică, acordarea statutului patriarhal pentru mitropolia Blajului i-ar fi consolidat poziția în raport cu ierarhiile catolice vecine, cea ruteană de rit greco-catolic în primul rând, care ambiționa și ea să obțină același rang ecleziastic și nu în ultimul rând ar fi făcut din Biserica românească o structură inabordabilă pentru proiectele de constituire a Autonomiei Catolice maghiare. În altă ordine de idei, acest proiect unionist panromânesc nu este cu totul lipsit de o anumită dimensiune politico-națională, propunând, la urma urmei, unirea tuturor românilor, chiar dacă prin intermediul unor structuri bisericesti, un echivalent ecleziastic al proiectelor daco-românești¹⁶.

¹⁶ Cârja 2007, p. 257-260.

La peste un deceniu după moartea mitropolitului Ioan Vancea, avem o nouă inițiativă care atestă aderența elitelor greco-catolice române la proiectul unionist. Este vorba de un memoriu intitulat *Memoriale per l'unione del popolo romeno con la S. Chiesa di Roma*, datat 19 martie 1906 și înaintat de Augustin Bunea Congregației de Propaganda Fide. Acest document scoate în evidență o valență politico-eceziastică a proiectului de unire mult mai pronunțată decât în cazul demersurilor anterioare de acest fel. În prima parte, Bunea prezintă în linii mari regiunile locuite de români, descrie succint situația lor religioasă, politică și socială și insistă asupra condițiilor care ar favoriza unirea întregii națiuni române cu Biserica Catolică. În partea a doua, se solicită Sfântului Scaun un semn special de atenție față de Biserica Greco-Catolică transilvană în calitate de promotoare a proiectului unionist avansat de canonicul blăjean: să intervină pe lângă împărat în favoarea românilor greco-catolici pentru ca aceștia să se poată disocia de Autonomia Catolică din Ungaria și să poată întruni un congres în care să se adopte o constituție și să statueze autonomia eceziastică proprie. Memoriul mai cere, în final, ca seminaristii români de la Colegiul Grec din Roma, mutați la Colegiul Urban de Propaganda Fide, să rămână în locul inițial și să se poată instrui în ritul lor. Caracterul aparte al acestui memoriu este dat de maniera în care este pusă problema și de felul în care autorul structurează întreaga argumentație: Bunea încearcă să cupleze mai vechiul deziderat unionist de un obiectiv de foarte presantă actualitate, în acel moment, pentru Biserica Greco-Catolică transilvană: delimitarea sa de structurile Autonomiei Catolice din Ungaria și definirea printr-o constituție bisericească a autonomiei provinciei eceziastice române de Alba Iulia și Făgăraș. Modul în care autorul racordează interesele imediate ale Bisericii sale la politica unionistă a papalității, sugerează impresia că proiectul unionist este doar un artificiu retoric, un exercițiu de *captatio benevolentiae* la adresa Sfântului Scaun și că adevărata sa paletă revendicativă se află în partea a doua a textului, care tratează despre raporturile cu Autonomia Catolică din Ungaria¹⁷.

Sfârșitul Primului Război Mondial și unirea Transilvaniei cu România oferă Bisericii Unite ocazia să repropună proiectul unionist, adaptat noului context politic și eceziastic. Unele voci din Biserica Greco-Catolică sugerau dublarea unității politice a tuturor românilor de unirea lor în credință prin extinderea comuniunii cu Roma la scara întregii națiuni. Mitropolitul Vasile Suci¹⁸ a propus diferite variante, printre care constituirea mai multor mitropolii și mutarea sediului Bisericii de la Blaj la București, capitala politică a statului. Circulă de altfel diverse propuneri de relansare a proiectului unionist printre români în acest context favorabil, merită reținută și cea formulată de Mariu

¹⁷ *Ibidem*, p. 272-273; vezi și Cârja 2003, p. 217-230.

¹⁸ Turcu 2017.

Theodorian Carada, intelectual catolic din București¹⁹, formulată într-un memoriu datat 12 decembrie și înmănat arhiepiscopului Raymund Netzhammer²⁰, retrimis de acesta din urmă nunțului de la Viena. Carada propune unirea românilor cu Roma, în circumstanțele politice favorabile ocazionate de reorganizarea politică și retrasarea granițelor de la sfârșitul războiului, susținând că se poate conta și pe ajutorul mitropolitului ortodox al Transilvaniei, Vasile Mangra, în promovarea unei asemenea inițiative. Trebuie menționat aici că nu doar Biserica Unită formulează strategii ecleziastice, ele sunt propuse în egală măsură și de Biserica Ortodoxă din România Mare, astfel s-au auzit opinii în acest sens care considerau încheiat rolul Bisericii Greco-Catolice transilvane, odată cu unirea politică a tuturor românilor²¹.

Abolirea regimului totalitar, în anul 1989, a dat posibilitatea refacerii structurilor Bisericii Greco-Catolice și a creat condițiile reluării rolului și a misiunii sale în viața spirituală a Transilvaniei. Sunt repropuse dezbaterii publice românești marile teme privitoare la identitatea Bisericii Unite, concomitent cu desfășurarea unui proces dificil și anevoios de reconstituire a patrimoniului acesteia. Ca un corolar, peste timp, al proiectului elaborat de Ioan Vancea în 1870, Sfântul Scaun conferă în 2005 un nou statut canonic Bisericii Greco-Catolice române, prin ridicarea sa la rangul de Arhiepiscopie majoră, ceea ce echivalează în termenii dreptului canonic al Bisericilor catolice orientale de astăzi cu structura patriarhală. Evenimentul este precedat cu câțiva ani, în mod semnificativ, de o decizie identică a Scaunului roman pe seama Bisericii Greco-Catolice din Ucraina, exact așa cum în secolul al XIX-lea, ambele Biserici au generat și au făcut deopotrivă obiectul unor proiecte ecleziastice de anvergură²².

Pe intervalul cronologic al secolului al XIX-lea și în primele decenii ale veacului următor relațiile românilor cu Sfântul Scaun au intrat într-o etapă nouă, caracterizată prin pragmatism și prin abordarea sistematică și programatică a raporturilor bilaterale. Se construiesc instituții și structuri ierarhice și se fac pași pentru statornicirea relațiilor bilaterale la nivel de reprezentare oficială, fapt care se și realizează la sfârșitul Primului Război Mondial. În pofida temerilor și a polemicii generate de mediile ortodoxe, care au acuzat frecvent intențiile de prozelitism ale catolicismului în spațiul românesc, ne apare evident faptul că strategiile și proiectele demarate și până la un punct concretizate de Sfântul Scaun în această regiune s-au dovedit a fi convergente cu marile proiecte ale națiunii române din epoca modernă, între care menționăm: menținerea și consolidarea identității naționale în toate teritoriile locuite de români, realizarea statului național, independența și afirmarea României pe plan internațional,

¹⁹ Carada 1936.

²⁰ Netzhammer 2005.

²¹ Cârja 2007, p. 274.

²² *Ibidem*; vezi și: Babiak 2004, p. 83-87; Cârja 2011, p. 105.

întregirea statalității în granițele etnice ale poporului român la sfârșitul primei conflagrații mondiale. Prin crearea mitropoliei și a unei Biserici pe deplin autonome sub aspect canonic și jurisdicțional, Sfântul Scaun a oferit românilor greco-catolici o structură bisericească cu rol de cea mai mare importanță pentru menținerea identității românești. Instituțiile bisericești greco-catolice au fost prin excelență instituții naționale iar Provincia mitropolitană de Alba Iulia și Făgăraș a fost o veritabilă administrație românească exprimată în veșmânt ecleziastic. Ridicarea administrației bisericești catolice la sud și est de Carpați la nivel de structură episcopală și organizarea unei ierarhii catolice latine, a fost un proiect care a prins contur în vremurile în care se naștea România modernă și încerca să se afirme în Europa. Aceste proiecte care s-au concretizat la întâlnirea intereselor românești cu strategiile pontificale în Europa răsăriteană și în Orientul creștin au fost însoțite de o serie de alte proiecte cu caracter vizionar, dintre care unele au fost transpuse în realitate mult mai târziu. Astfel, de la fondarea (reactivarea!) mitropoliei Blajului până la încheierea Concordatului dintre România Mare și Sfântul Scaun, avem o perioadă de trei sferturi de veac bogată în inițiative, proiecte și făpturi, iar în desfășurarea acesteia relația românilor cu Catolicismul a fost un element stimulat, aducător de evoluții pozitive și un factor favorizant al procesului de modernizare²³.

Ecclesiastical projects, national projects. Notes on the relations between Romanians and the Holy See in the 19th-20th centuries

ABSTRACT

During the historical evolution of two thousand years of Christianity, the Holy See represented a point of reference with many meanings and roles for Romanians; the political and diplomatic aspect is not absent and becomes ever more present and obvious in the modern period. The concern manifested by the Romanian political elites in providing these relations with a systematic and institutionalized character is shared in parallel with the birth of the modern Romanian national state and its need to be recognized and stand out in the international arena. It is obvious that going down this path the signing between the Kingdom of Romania and the Holy See of the Concordat on the 10th of May 1927, represented the highest point in some developments that had been preceded by a long period of approach between the Romanian state and the center of the Catholic Church. Thus, in 2017 we have celebrated the venerable age of 90 years since the achievement of an international agreement, unique in its way at least for that period: the signing of a Concordat between the Catholic Church and a predominantly Orthodox country. This has offered us the opportunity for some reflections and notes we present in this article.

²³ Cârja, Cârja 2018, p. 175-192.

Abrevieri bibliografice

- Albergio 1994 - Giuseppe Alberigo, *Vatican I*, in vol. *Les conciles œcuméniques*, Tome Ier, Éditions du Cerf, Paris, 1994, p. 339-359
- Aubert 1952 - Roger Aubert, *Le pontificat de Pie IX (1846-1878)*, Bloud et Gay, Paris, 1952
- Aubert 1964 - Roger Aubert, *Vatican I*, Éditions de l'Orante, Paris, 1964
- Babiak 2004 - Augustyn Babiak, *De la légitimité d'un Patriarcat ukrainien*, Imprimerie des Moines Basiliens „Missioner”, Lyon, Lviv, 2004
- Bârlea 1987 - Octavian Bârlea, *Metropolia Bisericii Române Unite proclamată în 1855 la Blaj*, în „Perspective”, 1987, nr. 37-38
- Beentjes 2009 - Pancratius Cornelis Beentjes (ed.), *The Catholic Church and Modernity in Europe*, Wien, Berlin, Lit Verlag, 2009
- Bocșan, Cârja 2001 - Nicolae Bocșan, Ion Cârja, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I (1869-1870)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001, p. 149-226
- Bonda 2008 - Ioana Mihaela Bonda, *Mitropolia Română Unită în timpul păstoririi lui Alexandru Sterca Șuluțiu (1853-1867)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008
- Boudon, Caron, Yon 2001- Jacques-Olivier Boudon, Jean-Claude Caron, Jean-Claude Yon, *Religion et culture en Europe au XIXe siècle (1800-1914)*, Paris, Armand Colin, 2001
- Carada 1936 - Mariu Theodorian Carada, *Acțiunea Sfântului Scaun în România, de acum și de întotdeauna*, Editura Autorului, București, 1936
- Cârja 2003 - Ion Cârja, „Românii între Unirea cu Roma și «Autonomia Catolică» din Ungaria. Un memorial al lui Augustin Bunea din anul 1906”, în *Arhiva Someșană*, II, 2003, seria a III-a, p. 217-230
- Cârja 2007 - Ion Cârja, *Biserică și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea (1869-1892)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007
- Cârja 2011 - Ion Cârja, „Elite ecleziastice transilvane în context central european. Sfântul Scaun și numirea cardinalilor în Bisericile greco-catolice din Imperiul habsburgic/austro-ungar (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)”, în Constantin Bărbulescu et al. (coord.), *Identitate și alteritate 5. Studii de istorie politică și culturală*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2011, p. 92-110
- Cârja 2017 - Ion Cârja, „The Backstage of a Failed Ecclesiastical Project: the Appointment of a Romanian Cardinal in the Second Half of the Nineteenth Century”, in François Jankowiak, Laura Pettinaroli (ed.), *Les cardinaux entre cour et curie. Une élite romaine (1775-2015)*, Collection de l'Ecole Française de Rome, 530, 2017, p. 33-46
- Cârja, Cârja 2018 - Ion Cârja, Cecilia Cârja, „Două biserici, o singură națiune. Considerații privind biconfesionalismul românilor din Imperiul Habsburgic/Austro-Ungaria, secolele XVIII-XX”, în Alin Albu, Valer Moga, Adrian Nicolae Petcu, Dragoș Ursu (editori), *Centenarul unirii românilor și Europa de azi. Religie și geopolitică*, vol. I, Presa Universitară Clujeană, Reîntregirea, Cluj-Napoca, Alba-Iulia, 2018, p. 175-192
- Chiron 1995 - Yves Chiron, *Pie IX pape moderne*, Éditions Clovis, Paris, 1995
- Esposito 1961 - Rosario F. Esposito, *Leone XIII e l'Oriente cristiano. Studio storico-sistematico*, Edizioni Paoline, Milano, 1961
- Herban, 2002 - Adela-Maria Herban, *România-Vatican 1920-1940. Relații diplomatice*, Editura Călăuza, Deva, 2002
- Martina 1990 - Giacomo Martina S. J., *Pio IX (1867-1878)*, Editrice Pontificia Univeresità Gregoriana, Roma, 1990

- Netzhammer 2005 - Raymund Netzhammer, *Episcop în România, într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, ediție de Nikolaus Netzhammer și Krista Zach, vol. I-II, Editura Academiei Române, București, 2005
- Patelos 1981 - Constantin G. Patelos, *Vatican I et les évêques uniates. Une étape éclairante de la politique romaine à l'égard des orientaux (1869-1870)*, Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, fasc. 65, Louvain-la-Neuve, Collège Érasme-Louvain, Éditions Nauwelaerts, 1981, p. 1–77
- Rémond 1998- René Rémond, *Religion et société en Europe. Essai sur la sécularisation des sociétés européennes aux XIX-e et XX-e siècles (1789-1998)*, Paris, Editions du Seuil, 1998
- Sima 2003 - Ana Victoria Sima, *Vizitele nunțiilor apostolici vienezi în Transilvania (1855-1868)*, vol. II, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003
- Sima 2016 - Ana Victoria Sima, "La religione della Casa Reale di Romania e le sue implicazioni politiche a ridosso della Prima Guerra Mondiale", în Ion Cârja (a cura di), *Imperi e nazioni nell'Europa centro-orientale alla vigilia della Prima Guerra Mondiale. Atti del Convegno internazionale, Cluj-Napoca, 21 febbraio 2014*, Istituto per la storia del Risorgimento italiano/ Biblioteca Scientifica/ Collana „Prospettive/ Perspectives”, vol. V, Argonaut, Roma/ Cluj-Napoca, 2016, p. 189-201
- Snagov 1989 - Ion Dumitriu-Snagov, *Le Saint-Siège et la Roumanie modern 1866-1914*, Editrice Pontificia Università Gregoriana, Roma, 1989
- Tamborra 1972 - Angelo Tamborra, "Catholicisme et monde orthodoxe à l'époque de Pie IX", in *Miscellanea Historia Ecclesiasticae*, IV, Louvain, 1972, p. 179-193
- Turcu 2017 - Lucian Turcu, *Între idealuri și realitate. Arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș în timpul păstoririi mitropolitului Vasile Suciu (1920-1935)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017
- Zanna 2003 - Giorgio del Zanna, *Leone XIII e l'Impero otomano (1878-1903)*, Edizioni Angelo Guerini e Associati, Milano, 2003

Cuvinte-cheie: România, secolele XIX-XX, Vatican, Biserica Catolică, proiecte

Key words: Romania, XIXth-XXth centuries, Vatican, the Catholic Church, projects